

Αντιλαμβανόμενες διακρίσεις και ψυχική ανθεκτικότητα μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων

Βασίλης Παυλόπουλος
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

✉ vpavlop@psych.uoa.gr

Συμμετοχή στο συμπόσιο «Ψυχική ανθεκτικότητα, μετανάστευση και εφηβεία»
(οργανώτρια: Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη), στο **10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας**, Ιωάννινα, 1-4 Δεκεμβρίου 2005.

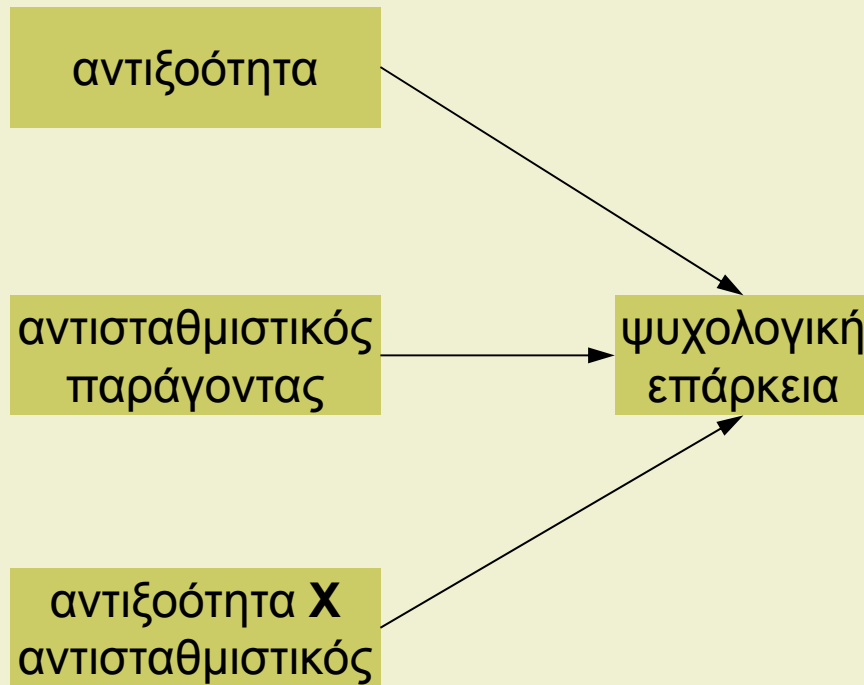
Ψυχική ανθεκτικότητα: Προστατευτικοί παράγοντες και παράγοντες επικινδυνότητας

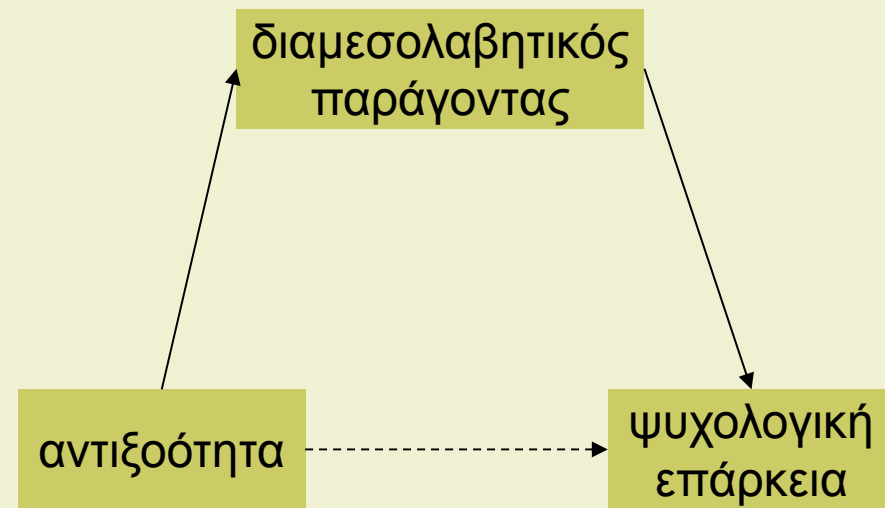
Η ψυχική ανθεκτικότητα **δεν** αποτελεί σταθερό γνώρισμα αλλά δυναμική διεργασία, σε συνάρτηση με τις συνθήκες (στρες) και τους διαθέσιμους (ή μη) ψυχοκοινωνικούς πόρους, ως εξής (Garmezy, 1985):

- Ατομικοί** έδρα ελέγχου, αυτοαποτελεσματικότητα, δείκτης νοημοσύνης, εθνική ταυτότητα
- Οικογενειακοί** κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο γονέων, σχέση γονέα-παιδιού
- Κοινωνικοί** υποστηρικτικά δίκτυα, διομαδικές σχέσεις: επαφή με συμπατριώτες και γηγενείς, πολιτική και στάσεις της χώρας υποδοχής

Διάκριση μεταξύ διαμεσολαβητικών και αντι-σταθμιστικών παραγόντων (Baron & Kenny, 1986)

Αντισταθμιστικό μοντέλο
(Moderator model)

Διαμεσολαβητικό μοντέλο
(Mediator model)

Ψυχοκοινωνική προσαρμογή μεταναστών και αντιλαμβανόμενες διακρίσεις

- ❑ **Απειλή του στερεοτύπου.** Η επίγνωση της διάκρισης οδηγεί σε συμπεριφορές που την επιβεβαιώνουν (Steele & Aronson, 1995).
- ❑ **Αιτιακές αποδόσεις της προκατάληψης.** Εξωτερική έδρα ελέγχου. Μεταφορά της διάκρισης από το άτομο στην εσω-ομάδα (Crocker et al., 1998).
- ❑ **Στρατηγικές αντιμετώπισης.** Το τίμημα των καθοδικών κοινωνικών συγκρίσεων (Tajfel & Turner, 1986) και της ψυχολογικής αποδέσμευσης (Shih, 2004).
- ❑ **Τακτική προσαρμογής διαχωρισμού.** Ο κοινωνικός αποκλεισμός συντηρεί την προσκόλληση στην εσω-ομάδα (Ward et al., 2001).

Ερευνητικοί στόχοι και υποθέσεις

- Αναμένεται ότι οι μετανάστες/παλιννοστούντες έφηβοι θα αντιλαμβάνονται μεγαλύτερο βαθμό διάκρισης σε ομαδικό επίπεδο παρά σε προσωπικό (Crocker et al., 1998).
- Οι Αλβανοί είναι πιθανόν να αναφέρουν μεγαλύτερο βαθμό διάκρισης της εσω-ομάδας από ό,τι οι Πόντιοι λόγω μεγαλύτερης πολιτισμικής απόστασης από τους Έλληνες (Triandafyllidou, 2002).
- Η αντιλαμβανόμενη διάκριση θα μεσολαβεί στη σχέση αντιξοότητας-επάρκειας, ώστε να θεωρηθεί παράγοντας ευαλωτότητας με βάση τη βιβλιογραφία της ψυχικής ανθεκτικότητας (Luthar et al., 2000. Masten, 2001).

Συμμετέχοντες (N = 240)

Χώρα προέλευσης	144 (60%) Αλβανία 96 (40%) πρώην ΕΣΣΔ
Χώρα γέννησης	143 (60%) χώρα προέλευσης (1η γενιά) 97 (40%) Ελλάδα (2η γενιά)
Φύλο	112 (47%) κορίτσια 128 (53%) αγόρια
Ηλικία	M.O.=12.9, T.A.=.8, min=10.0, max=15.9

Μετρήσεις

- Αντιξοότητα**   Αρνητικά Γεγονότα Ζωής (25 προτ.)
(Fthenakis & Minsel, 2002, προσαρμοσμένο)
- Επάρκεια**   Σχολική επίδοση (Μ.Ο. 5 μαθημάτων)
Δημοτικότητα (κοινωνιομετρικό τεστ)
(Coie et al., 1982)
- Αντιληπτές
διακρίσεις**   Διάκριση της εσω-ομάδας (4 προτ., $\alpha = .87$)
Διάκριση του ατόμου (5 προτ., $\alpha = .76$)
(Phinney et al., 1998. Verkuyten, 1998,
προσαρμοσμένα)

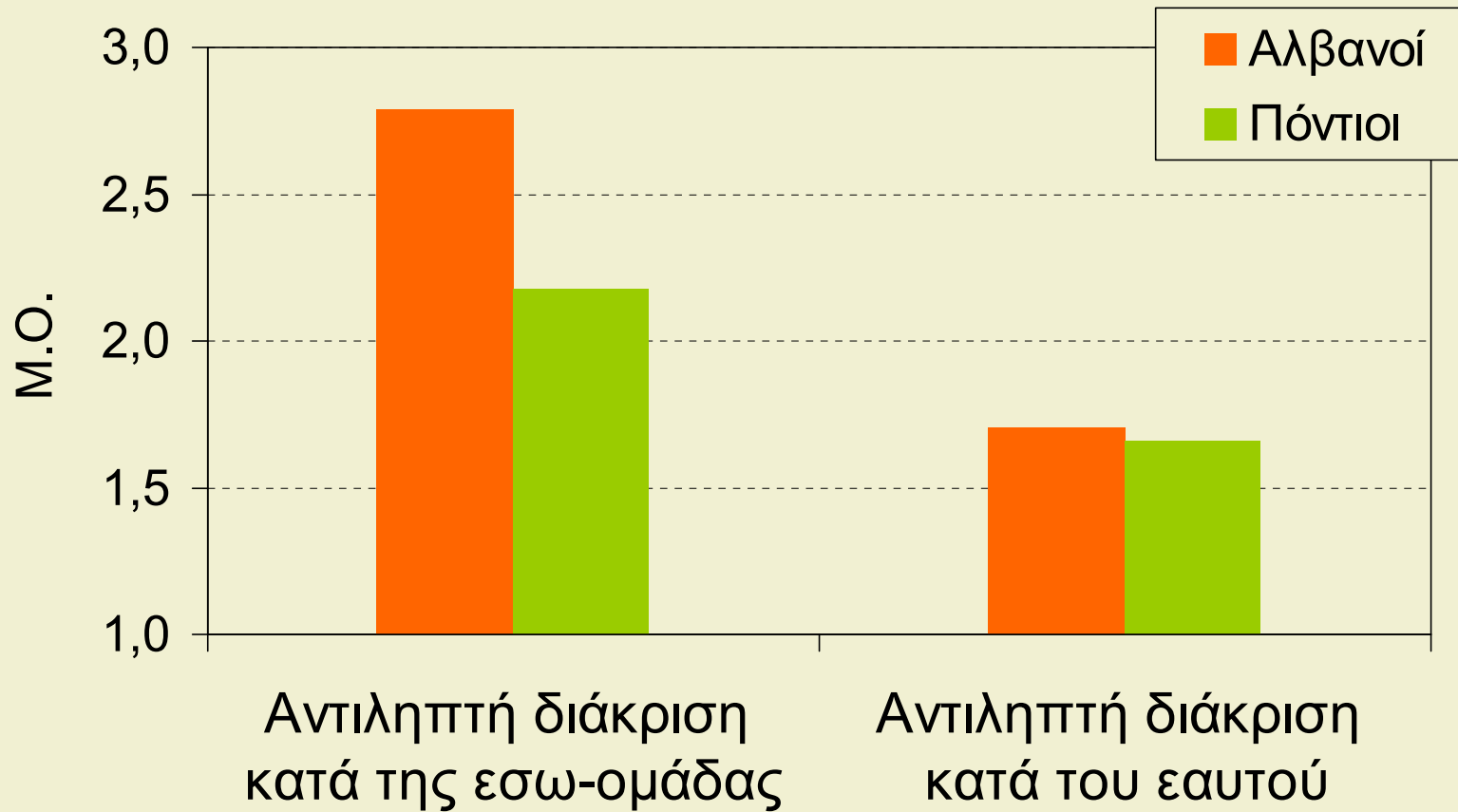
Αποτελέσματα 1: Αντιλαμβανόμενη διάκριση και δημογραφικοί παράγοντες

- Μέσοι όροι αντιλαμβανόμενης διάκρισης σε βάρος της εσω-ομάδας και του εαυτού, ως προς:
  - (α) τη χώρα προέλευσης,
  - (β) τη χώρα γέννησης, και
  - (γ) το φύλο
- ⇒ Πολυμεταβλητή ανάλυση διακύμανσης (2 X 2 X 2)

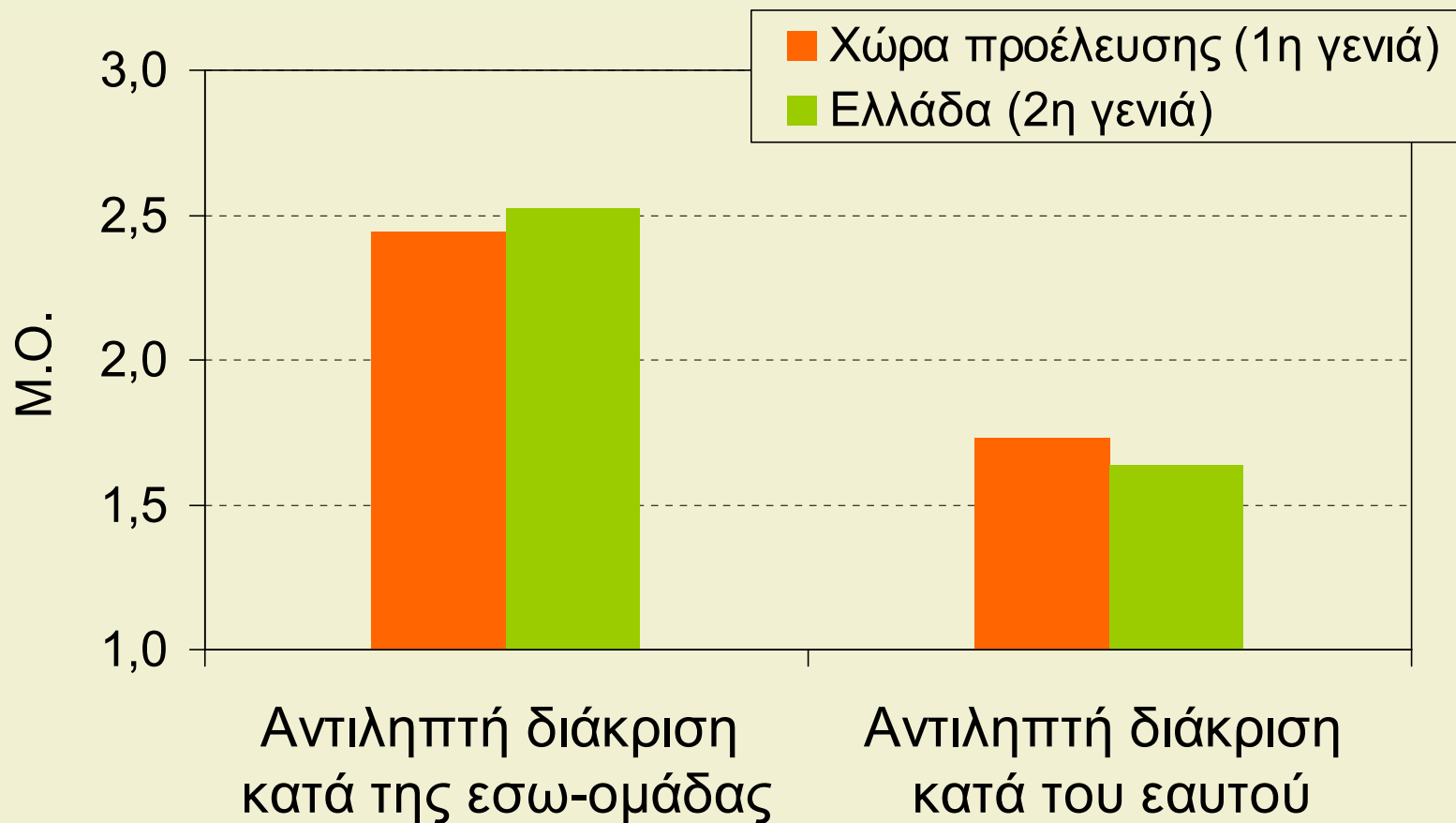
Μέσοι όροι αντιλαμβανόμενης διάκρισης ως προς την καταγωγή (χώρα προέλευσης)

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά της εσω-ομάδας: $F 1, 232 = 23.50, p < .001$

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά του εαυτού: $F 1, 232 = .20, p = .657$ (σ.α.)

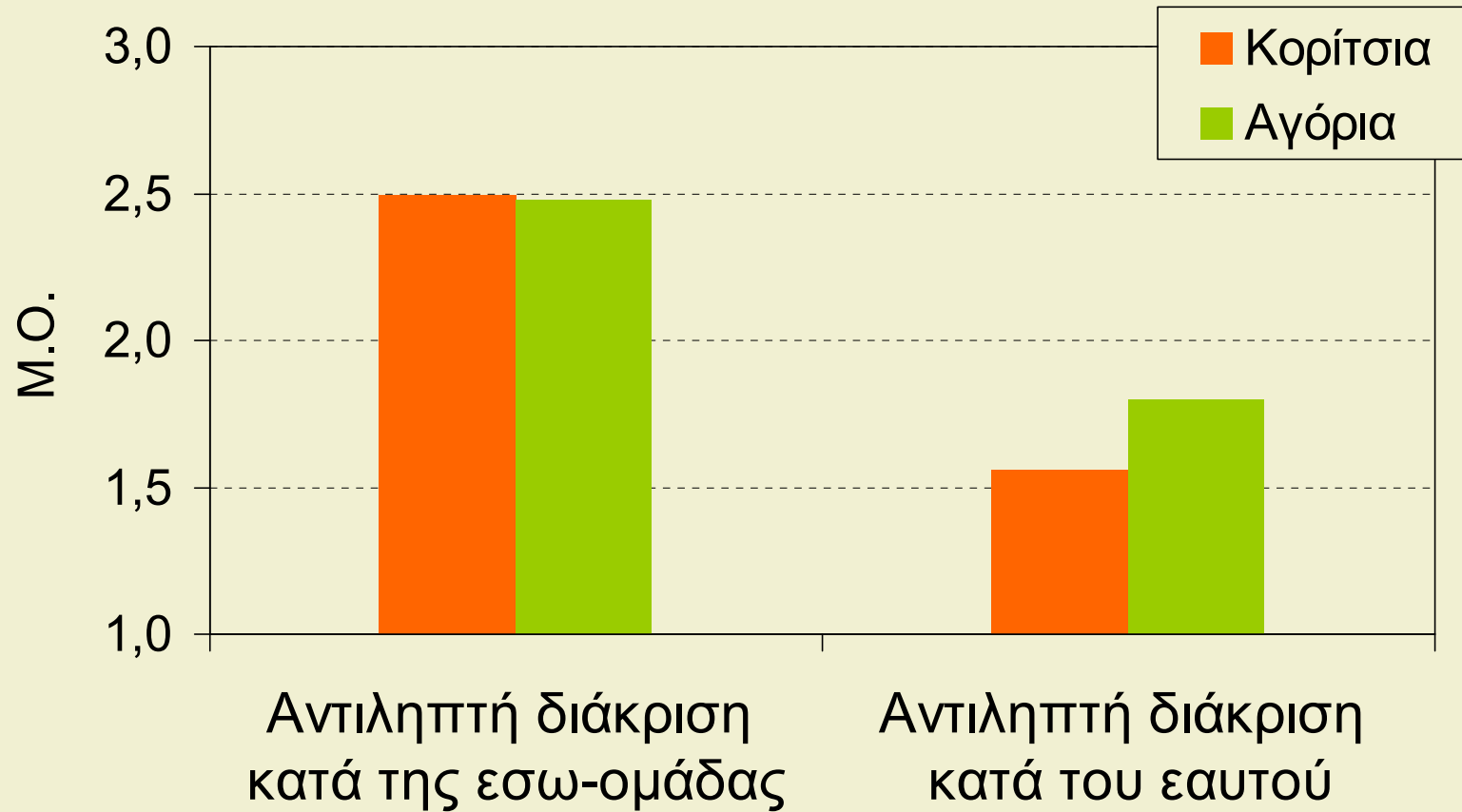
Μέσοι όροι αντιλαμβανόμενης διάκρισης ως προς τη χώρα γέννησης (γενιά μεταναστών)

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά της εσω-ομάδας: $F_{1, 232} = .42, p = .519$ (σ.α.)

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά του εαυτού: $F_{1, 232} = .71, p = .401$ (σ.α.)

Μέσοι όροι αντιλαμβανόμενης διάκρισης ως προς το φύλο των εφήβων

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά της εσω-ομάδας: $F_{1, 232} = .032, p = .859$ (σ.α.)

Αντιλαμβανόμενη διάκριση κατά του εαυτού: $F_{1, 232} = 4.24, p = .041$

Αντιλαμβανόμενη διάκριση και δημογραφικοί παράγοντες: Σύνοψη

- ❑ Οι μετανάστες/παλιννοστούντες έφηβοι αντιλαμβάνονται μεγαλύτερο βαθμό διάκρισης σε βάρος της εσω-ομάδας, παρά σε βάρος του εαυτού.
- ❑ Οι Αλβανοί αναφέρουν μεγαλύτερο βαθμό διάκρισης κατά της εσω-ομάδας, αλλά και λιγότερα αρνητικά γεγονότα ζωής από ό,τι οι Πόντιοι.
- ❑ Τα αγόρια τείνουν να αντιλαμβάνονται μεγαλύτερο βαθμό προσωπικής διάκρισης από ό,τι τα κορίτσια, ίσως λόγω συχνότερης έκθεσης σε συνθήκες δυνητικής σύγκρουσης ή ανταγωνισμού.

Αποτελέσματα 2: Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-ψυχολογικής επάρκειας

- Ιεραρχικές αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης με βάση τη μέθοδο των Baron και Kenny (1986):
  - ⇒ *Ανεξάρτητη μεταβλητή*: Στρες (αρνητικά γεγονότα ζωής).
  - ⇒ *Εξαρτημένες μεταβλητές*: Οι δείκτες ψυχολογικής επάρκειας (α) σχολική επίδοση, (β) δημοτικότητα.
  - ⇒ *Διαμεσολαβητικές μεταβλητές*: Αντιλαμβανόμενη διάκριση (α) κατά της εσω-ομάδας και (β) κατά του εαυτού.

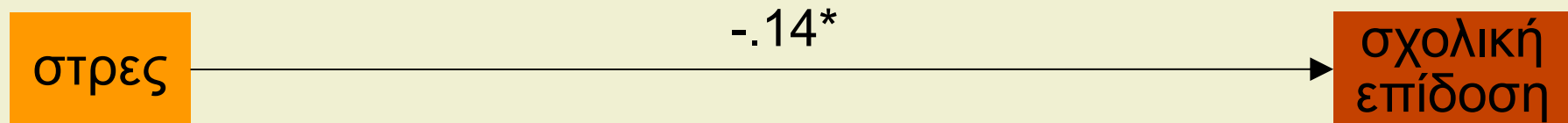
Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-σχολικής επίδοσης

Α. Παλινδρόμηση της σχολικής επίδοσης στο στρες

διάκριση της
εσω-ομάδας

διάκριση
του εαυτού

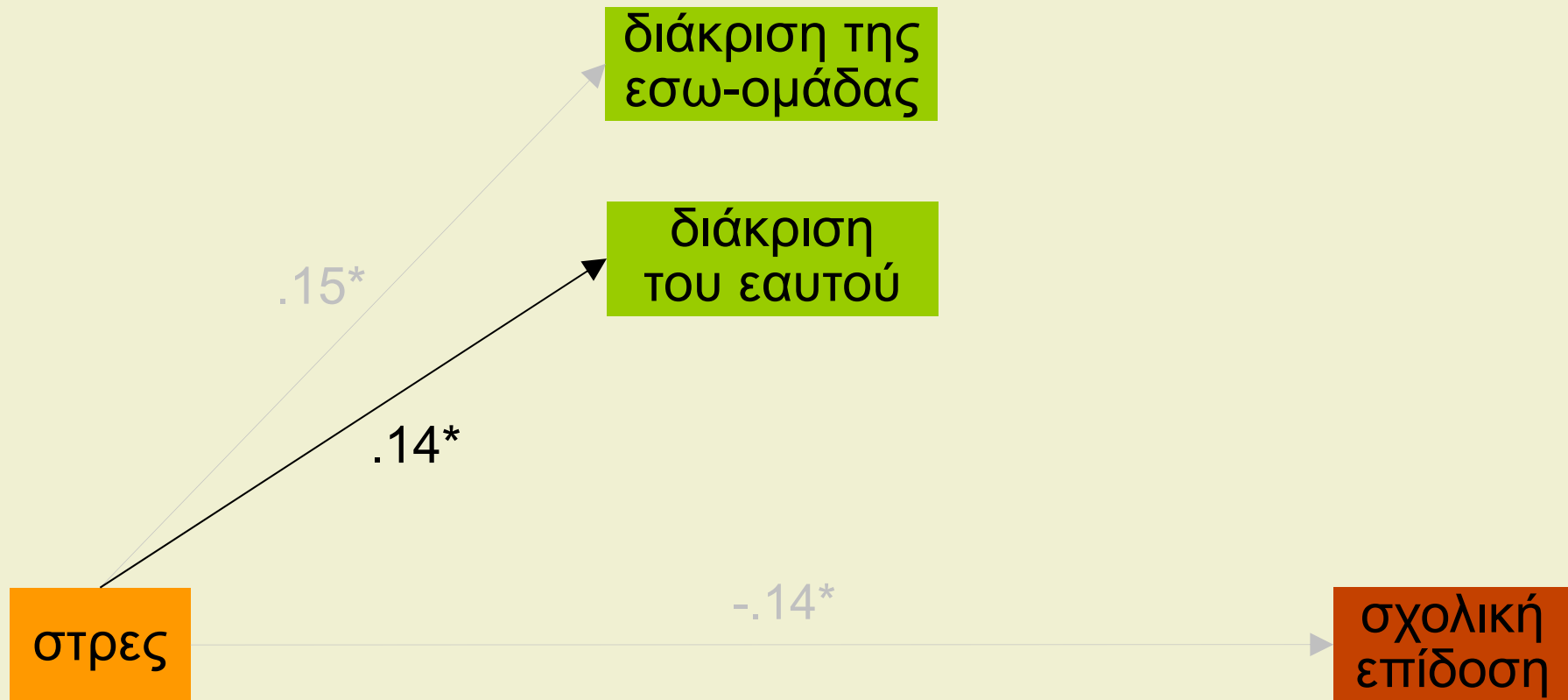
Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .08$, $F_{1, 238} = 21.04$, $p < .001$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .04$, $F_{2, 236} = 5.78$, $p = .004$

Βήμα 3 στρες: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 235} = 4.65$, $p = .032$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-σχολικής επίδοσης

Β. Παλινδρόμηση της διάκρισης στο στρες

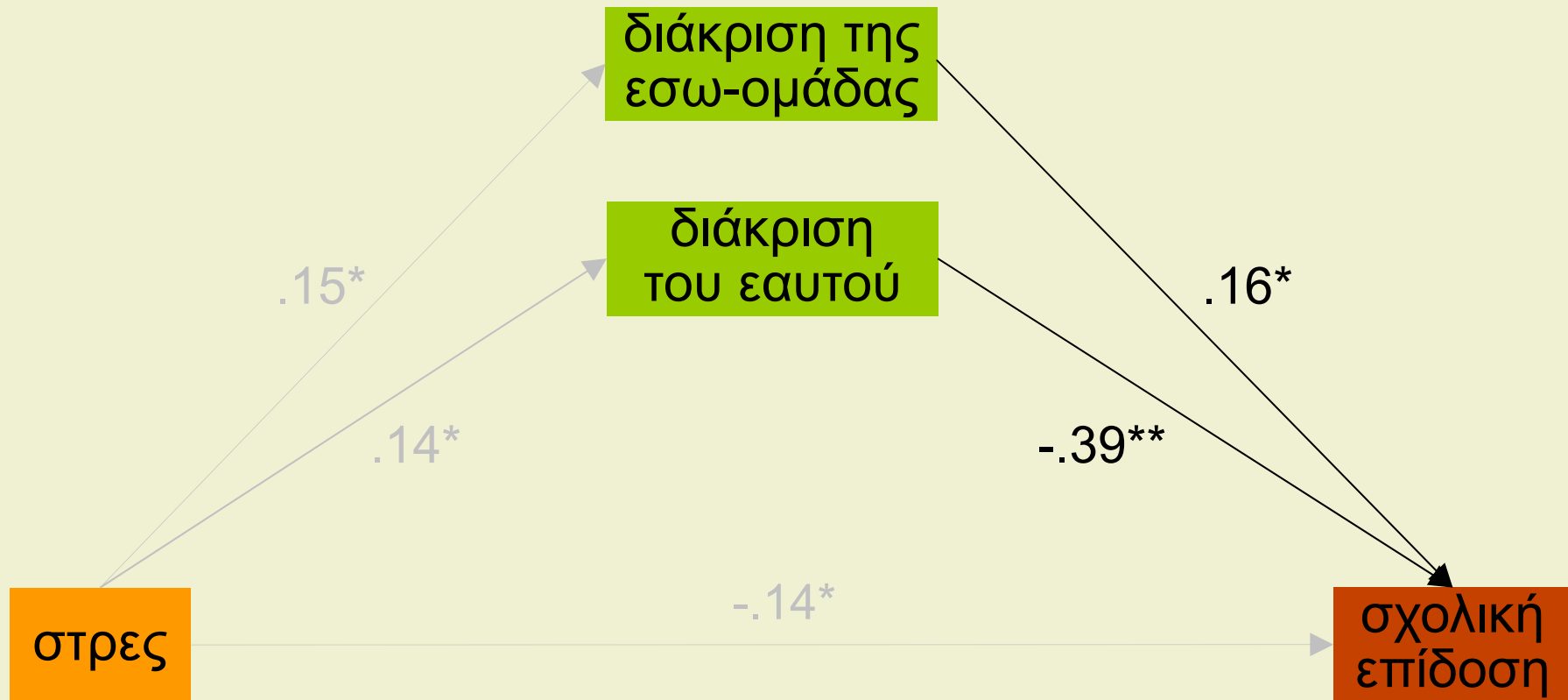
Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 238} = 5.95$, $p = .015$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 < .01$, $F_{2, 236} = .81$, $p = .446$ (σ.α.)

Βήμα 3 διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 235} = 4.84$, $p = .029$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-σχολικής επίδοσης

Γ. Παλινδρόμηση της σχολικής επίδοσης στη διάκριση

Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .08$, $F_{1, 238} = 21.04$, $p < .001$

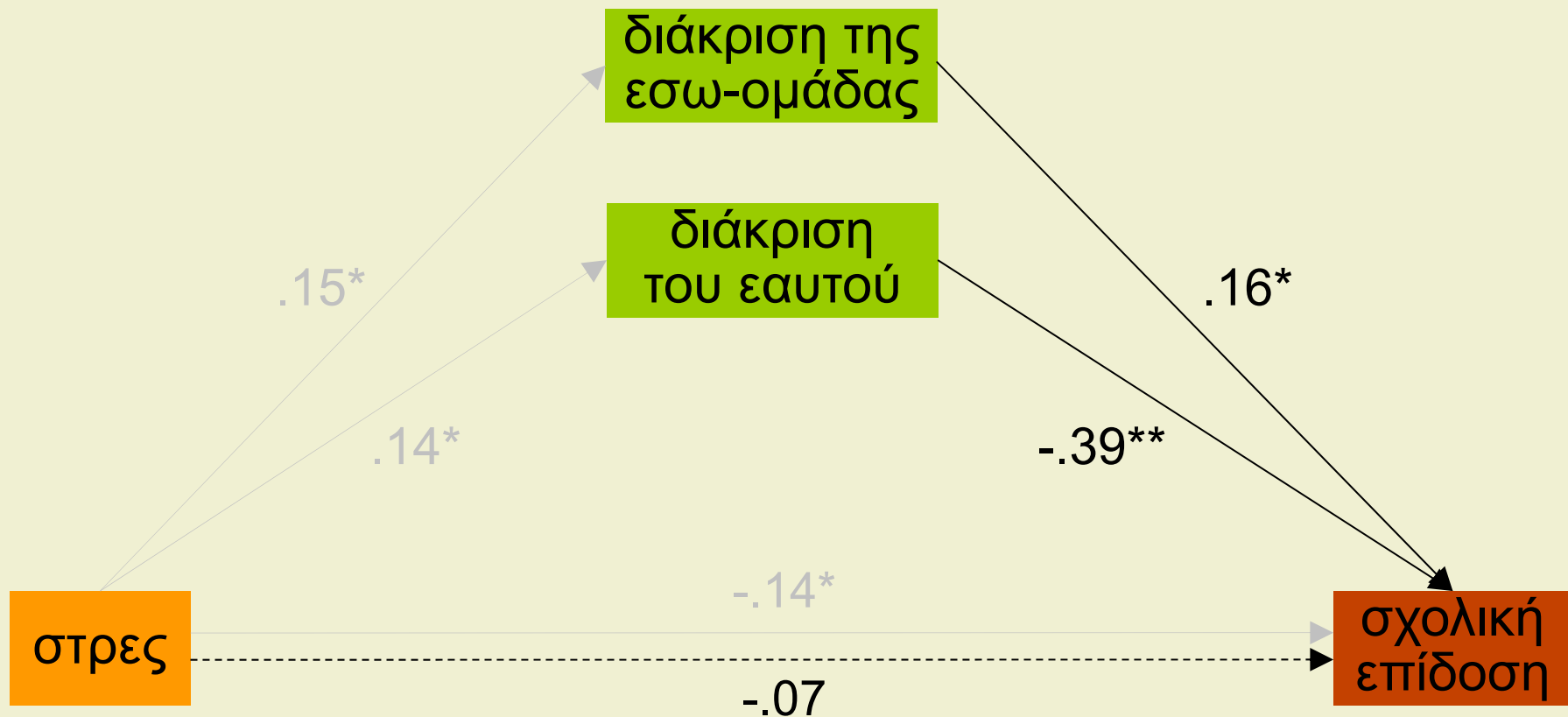
Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .04$, $F_{2, 236} = 5.78$, $p = .004$

Βήμα 3 διάκριση ομάδας, διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .11$, $F_{2, 234} = 16.81$, $p < .001$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-σχολικής επίδοσης

Δ. Παλινδρόμηση της σχολικής επίδοσης στη διάκριση και το στρες

Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .08$, $F_{1, 238} = 21.04$, $p < .001$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .04$, $F_{2, 236} = 5.78$, $p = .004$

Βήμα 3 διάκριση ομάδας, διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .11$, $F_{2, 234} = 16.81$, $p < .001$

Βήμα 4 στρες: $\Delta R^2 < .01$, $F_{1, 233} = 1.67$, $p = .197$ (σ.α.)

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-σχολικής επίδοσης: Σύνοψη

- Η αντιλαμβανόμενη διάκριση, σε συλλογικό όσο και ατομικό επίπεδο, **μεσολαβεί πλήρως** στη σχέση της αντιξοότητας με τη σχολική επίδοση, εφόσον:
  - Η αντιξοότητα παύει πλέον να ερμηνεύει περαιτέρω διασπορά της σχολικής επίδοσης, μετά τον έλεγχο...
  - ...της διασποράς της αντιλαμβανόμενης διάκρισης που οφείλεται στην αντιξοότητα, και
  - ...της διασποράς της σχολικής επίδοσης που οφείλεται στην αντιλαμβανόμενη διάκριση.

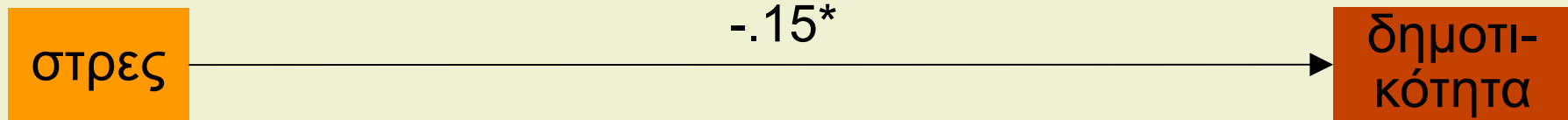
Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-δημοτικότητα

Α. Παλινδρόμηση της δημοτικότητας στο στρες

διάκριση της
εσω-ομάδας

διάκριση
του εαυτού

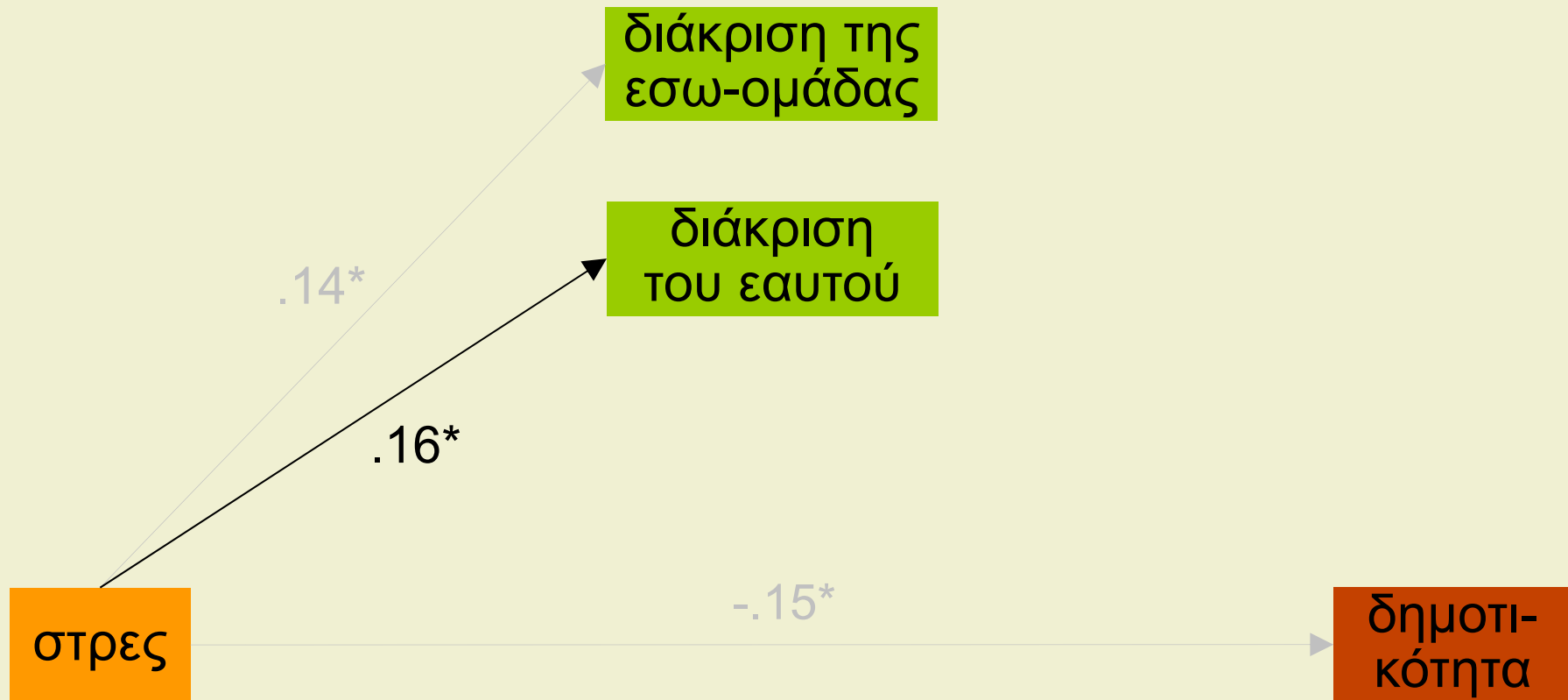
Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 238} = 4.92$, $p = .028$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .08$, $F_{2, 236} = 10.09$, $p < .001$

Βήμα 3 στρες: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 235} = 5.55$, $p = .019$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-δημοτικότητας

Β. Παλινδρόμηση της διάκρισης στο στρες

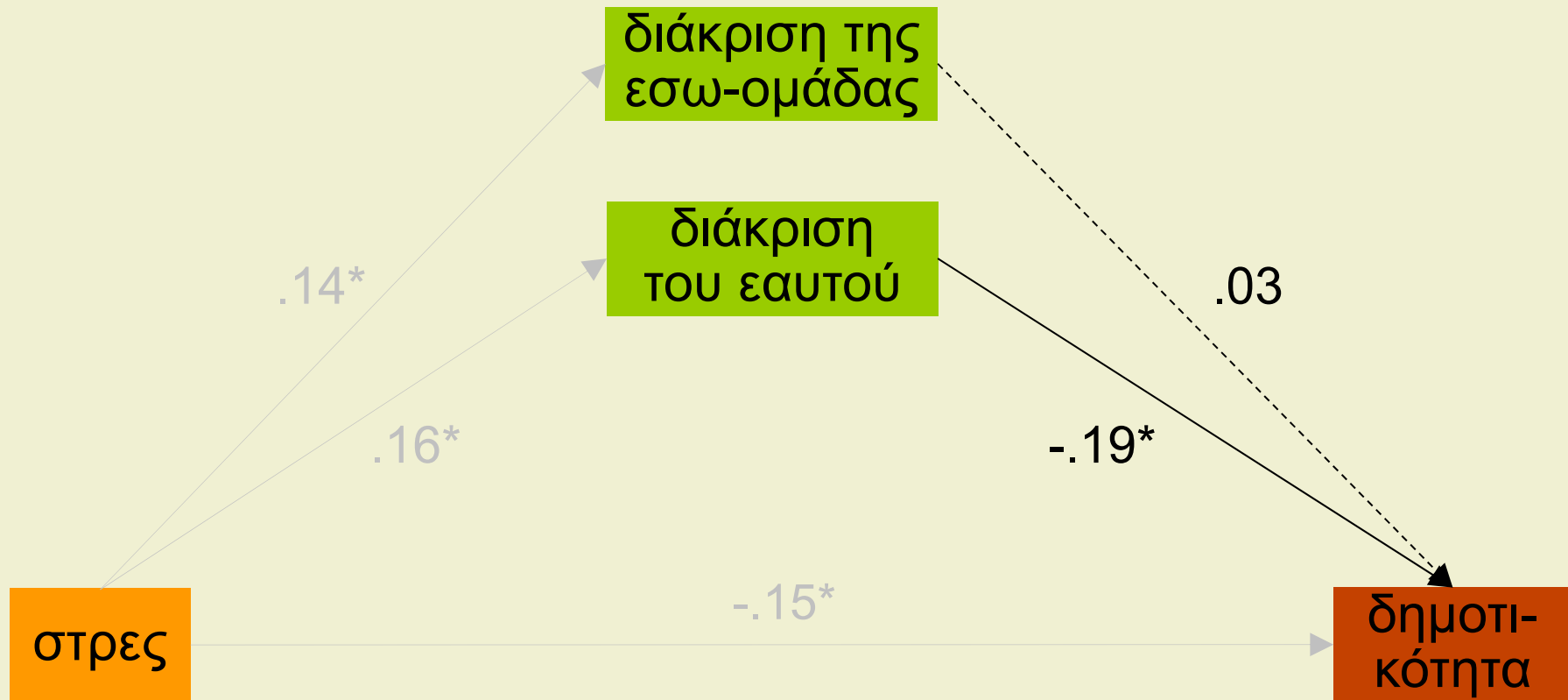
Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .03$, $F_{1, 238} = 5.86$, $p = .016$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 < .01$, $F_{2, 236} = .30$, $p = .743$ (σ.α.)

Βήμα 3 διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .03$, $F_{1, 235} = 5.58$, $p = .019$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-δημοτικότητας

Γ. Παλινδρόμηση της δημοτικότητας στη διάκριση

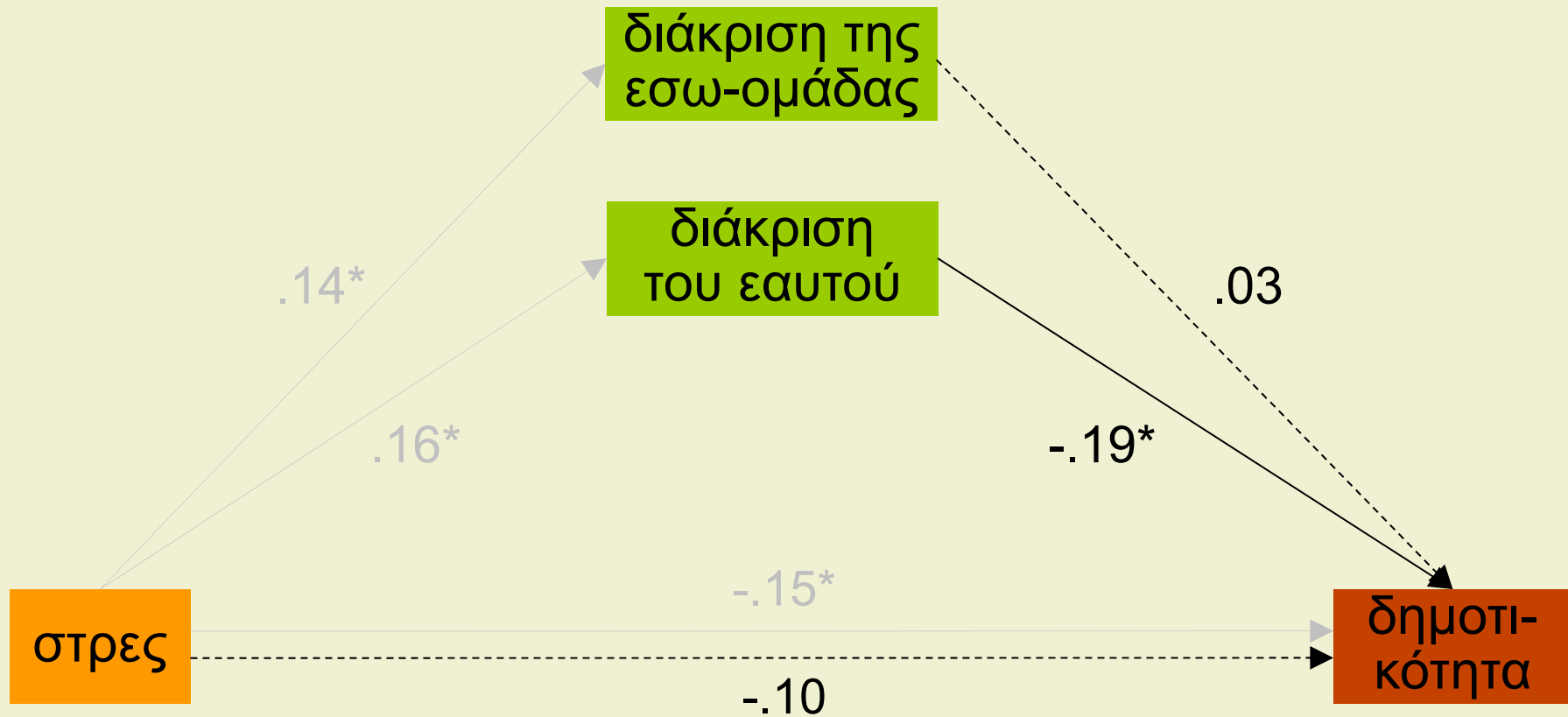
Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 238} = 4.92$, $p = .028$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .08$, $F_{2, 236} = 10.09$, $p < .001$

Βήμα 3 διάκριση ομάδας, διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .03$, $F_{2, 234} = 3.84$, $p = .023$

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-δημοτικότητας

Δ. Παλινδρόμηση της δημοτικότητας στη διάκριση και το στρες

Βήμα 1 φύλο: $\Delta R^2 = .02$, $F_{1, 238} = 4.92$, $p = .028$

Βήμα 2 χώρα προέλευσης, χώρα γέννησης: $\Delta R^2 = .08$, $F_{2, 236} = 10.09$, $p < .001$

Βήμα 3 διάκριση ομάδας, διάκριση εαυτού: $\Delta R^2 = .03$, $F_{2, 234} = 3.84$, $p = .023$

Βήμα 4 στρες: $\Delta R^2 = .01$, $F_{1, 233} = 2.90$, $p = .090$ (σ.α.)

Μεσολάβηση της αντιλαμβανόμενης διάκρισης στη σχέση στρες-δημοτικότητας: Σύνοψη

- Η αντιλαμβανόμενη διάκριση, σε συλλογικό όσο και ατομικό επίπεδο, **μεσολαβεί πλήρως** στη σχέση της αντιξοότητας με τη δημοτικότητα, εφόσον:
  - Η αντιξοότητα παύει πλέον να ερμηνεύει περαιτέρω διασπορά της δημοτικότητας, μετά τον έλεγχο...
  - ...της διασποράς της αντιλαμβανόμενης διάκρισης που οφείλεται στην αντιξοότητα, και
  - ...της διασποράς της δημοτικότητας που οφείλεται στην αντιλαμβανόμενη διάκριση.

Συμπεράσματα

- Η ασυμμετρία που εντοπίστηκε στις αντιλήψεις των Αλβανών και Ελληνοποντίων εφήβων σχετικά με τη συλλογική και προσωπική διάκριση είναι ερμηνεύσιμη με βάση τις θεωρίες για την κοινωνική ταυτότητα και τις στρατηγικές αντιμετώπισης του στίγματος (Crocker et al., 1998).
- Η αντιλαμβανόμενη διάκριση, ιδιαίτερα σε βάρος του εαυτού, αποτελεί παράγοντα ευαλωτότητας για την ψυχολογική επάρκεια των εφήβων που ζουν σε συνθήκες αντιξοότητας, πέρα και πάνω από την εθνική καταγωγή, τη γενιά των μεταναστών και το φύλο.

Περιορισμοί και προτάσεις

- Παρόλο που το διαμεσολαβητικό μοντέλο υποθέτει την ύπαρξη αιτιωδών σχέσεων, δεν είμαστε σε θέση να αποδώσουμε τέτοιες σε μη πειραματικές έρευνες.
- Η διεξαγωγή διαχρονικής μελέτης θα δώσει απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με το ρόλο της αντιλαμβανόμενης διάκρισης σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια.
- *«Δεν υπάρχει τίποτα πιο πρακτικό από μία καλή θεωρία»* (K. Lewin). Ανάγκη για την οργάνωση των εμπειρικών ευρημάτων πάνω στη βάση ενός εξηγητικού θεωρητικού πλαισίου.

Βιβλιογραφία

- Baron, R., & Kenny, D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Coie, J., Dodge, K., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18(4), 557-570.
- Crocker, J., Major, B., & Steele, C. (1998). Social stigma. In D. Gilbert, S. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp. 504-553). New York: McGraw-Hill.
- Phinney, J., Madden, T., & Santos, L. (1998). Psychological variables as predictors of perceived ethnic discrimination among minority and immigrant adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 937-953.
- Fthenakis, W., & Minsel, B. (2002). *Die rolle des vaters in der familie*. Stuttgart, Germany: Verlag W. Kohlhammer.
- Garmezy, N. (1985). Stress-resistant children: The search for protective factors. In J. E. Stevenson (Ed.), *Recent research in developmental psychopathology: Journal of Child Psychology and Psychiatry* (pp. 213-233). Oxford: Pergamon Press.
- Luthar, S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Masten, A. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Shih, M. (2004). Positive Stigma: Examining Resilience and Empowerment in Overcoming Stigma. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 175-185.
- Steele, C., & Aronson, J. (1995). Stereotype threat and the intellectual test performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797-811.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel, & W. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., pp. 7-24). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Triandafyllidou, A. (2002). The hierarchy of Greekness: Ethnic and national identity considerations in Greek immigration policy. *Ethnicities*, 2(2), 189-208.
- Verkuyten, M. (1998). Perceived discrimination and self-esteem among ethnic minority adolescents. *Journal of Social Psychology*, 138(4), 479-493.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2nd ed.). Hove, UK: Routledge.